

NYELVÜNK VÉDELME

EGYIK KIVÁLÓ NYELVÉSZÜNKTŐL származik az a megfigyelés, hogy ha németül való fogalmazás közben nem jön mindjárt tollunk alá az odaillő szerkezet, csak arra kell gondolnunk, hogy is mondják azt magyarul, s tüstént eszünkbe jut a helyes német kifejezés. Azaz nyelvünk — jobban mondva bizonyos társadalmi rétegeink és írói köreink nyelve — annyira telítve van németességekkel, hogy a német nyelvszerkezetből a magyarba — sőt megfordítva is — pusztán szolgálai áttétellel el lehet jutni anélkül, hogy mondanivalónkat a másik nyelv szellemében újjá kellene formálnunk. Tanulságosak és öneszmélésre serkentők ebből a szempontból azok a tapasztalatok is, amelyeket Eckhardt Sándor adott elő nemrégiben folyóiratunk hasábjain.¹ Magyar-francia szótárának kidolgozása közben alkalma volt egy tőlünk távolabbeső nyelvvel mérni össze nyelvünket, s minduntalan arról kellett meggyőződnie, hogy közvetlen fordítással szinte teljességgel lehetetlen eljutni a magyar szövegből a franciába: itt a fordításnak csupán az az egyetlen módja jöhet számításba, amely a gondolatnak az idegen nyelv szellemében való tökéletes átértékelését jelenti. Annak, aki a francia szellem világát akarja megnyitni a magyarság előtt, minden egyes kifejezést külön kell értékelnie, megfelelőjét a másik nyelvrendszer egészéből külön kell felderítenie. Tehát minden lépésnél értékelő, tevékeny munkát kell kifejtenie, hogy a két merőben különböző szellemiséget egymásra vonatkoztassa. S ez így is van rendjén. Hiszen minden nyelv egy-egy önálló, zárt világ, külön szellemi forma, amely minden apró megnyilatkozásra rányomja a maga bélyegét.

S vájjon egészséges állapot-e az, hogy a német nyelvszeilem irányában lassan minden magyar sajátosság elmosódik? Csak nyereség-e s nem veszedelem is az, hogy a magyar és a német szellem érintkezésében kitaposott, kész utak állanak rendelkezésünkre? Hogy a németiség felől érkező szellemi áramlatoknak mi sem állja útját a magyar szellemiség határán, hanem azok minden átértékelési kötelezettség nélkül futhatnak szét a magyar élet ereiben? Nem öngyilkosságot követünk-e el azzal, hogy legsajátosabb szellemi formáinkat, tősgyökeres szólásainkat, eredeti nyelvszerkezetünket bomlani, pusztulni hagyjuk azért, hogy idegenből bevándorolt szemléletmódnak biztossunk polgárjogot? Nyelvünk elnémetesedése nem magában álló,

¹ Magyar Szemle, XXVI. 28—36. 1.

elszigetelt, ártalmatlan jelensége a magyar életnek, hanem kísérője s talán előidézője egy általánosabb magyar betegségnek: annak, hogy mindig valami fásult közönnyel szemléltük saját értékeink kallódását, s legfeljebb tétlen panaszkodással veszünk tudomást az idegen érdekek elhatalmasodásáról.

A magyar nyelv életesorsának nyomozója a maga részéről is csak megerősítheti azt a megismerést, amelyre költőink, gondolkodóink már nem egyszer rádöbentek: hogy műveltebb köreinkben mindennek van keletje és becsülete, ami idegen, de a magyarnak annál kevesebb. Mi folyton csak alkalmazkodunk idegen érdekekhez, s a magunk érdekeivel mit sem törődünk. A magyar meg a német nyelv egymással való mérkőzésében is ez a különleges viselkedésmód nyilatkozik: igyekszünk hozzáidomulni az idegen szellemformához, hogy az ne hadakozzék többé ellenünk, hanem önmagára ismerjen bennünk. Nem gondoljuk végig ennek a folytonos alkalmazkodásnak és lemondásnak a következményeit, azt, hogy ezen az úton egyszer okvetlenül megszűnik népi különállásunk, a magyar szellem lendülete és felviharzása eltűnik a föld színéről, s örökre elnémul a magyar nyelv ereje és szépsége. Az idegen-imádat előbb-utóbb a teljes népi és szellemi felbomláshoz vezet.

Politikusaink úgy látják, hogy az idegen veszedelem kettős: a pángermán és a pánszláv veszedelemre igyekszenek ráterelni a magyarság figyelmét. Valóban, népünk anyagi és szellemi élete, politikai helyzete e közt a két világhatalom közt morzsolódik. Előttük szűkülnek összebb-összebb határaink — nemcsak a politikaiak, hanem a szellemiek is. Nekik teszünk napról napra újabb engedményeket összezsugorodott létünk korlátái közt is. S bár jelenleg a szláv terjeszkedés látszik fenyegetőbbnek, megcsonkítóbbnak, mi mégis jobban féltjük a magyar sorsot a germán veszedelemtől. Nyelvünk rá a tanú, hogy a szláv szellem sohasem volt képes a magyar életformát megkötni, igába hajtani, de a német szellem annál mélyebben beleszűnik életfelfogásunk, gondolkodásunk, nyelvformálásunk irányításába. Ennek pedig az az oka, hogy a magyar tudat nem egyformán rezdül meg a kétféle idegen veszedelemre: az egyik előtt felmagasodik s megálljt parancsol a terjeszkedésének, a másik előtt meg leomlik s maga tessékeli be a portájára.

A szláv tűzkeresztségen a magyar lélek és a magyar nyelv már rég átesett: még akkor, amikor az itt talált vagy később beszívárgott szláv lakosság nyelvkincséből merített, s az átvételeket a maga ízléséhez, a saját szükségleteihez, a maga külön szemléletmódjához idomította, azaz tökéletesen a magáévá formálta. Szláv nyelvi átvétel majdnem csak annyi maradt meg nyelvünkben, amennyire igazán szükség volt, mert új fogalmakkal, új életformával ismertette meg népünket. S mikor a művelődési szükséglet kielégülést nyert, a magyar nyelv lezárta sorompóit a szláv nyelvek előtt. Volt és van egy erő, amely mértéket állított és határt szab ma is a szláv hatásnak. Ez pedig nem más, mint népünk sajátos viszonyulása a szlávokhoz: az, hogy a magyar mindig érezte a szlávokkal való érintkezésben, hogy ő az úr, az a szolga, ő a művelt, az a műveletlen, ő a felsőbbrendű, az az alá-

rendelt. Szinte azt mondhatjuk, hogy úri gesztus volt tőle, ha eltanulta szláv alattvalója, szolgája, polgártársa jó egynéhány szavát — csak azért, hogy megkönnyítse annak dolgát a kölcsönös érintkezésben. Ez a viselkedésmód színezi a honfoglalás kora óta állandóan a szláv-sághoz való viszonyunkat: ha át is veszünk tőlük valamit, azt a magunk képére formáljuk, mert tudatában vagyunk a magunk magasabbrendűségének. A magyar értékelő tudat itt nem az idegen, hanem önmaga felé billent; ennek köszönhetjük, hogy ezer év együttélése és érintkezése sem volt képes nyelvszemléletünket elszlávosítani. S ez az értékelés a záloga annak, hogy a magyarság nem fog egykönnyen szláv igába dőlni — még ha oly fenyegető formában lép is fel a szláv veszedelem, mint manapság. A magyar felsőbbrendűség-tudatot a politikai elnyomás sem tudja eltiporni. Ez a tudat áll őrt odakünn, idegenbe szakadt országrészeinkben: örökdió a magyar szellem, a magyar életforma, a magyar nyelv épségén.

Mennyire más az a kép, amelyet a németiség felé mutat múltunk és jelenünk! A német nyelv nagyon régóta a hatalom fényében jelenik meg előttünk. Csillogás, előkelőség, műveltség, magasabbrendűség társul a szemünkben ezzel a nyelvvel. Volt idő, amikor főúri rendünk a maga alacsonyrendűnek érzett anyanyelvét az előkelőbb némettel cserélte fel. S ma sokkal szélesebb körben és sokkal láthatóbb eredményekkel ugyanezt cselekedjük. Bámuljuk a német nyelv világhatalmát, s mi is részt kérünk ebből a hatalomból: ez a végső oka annak, hogy német szavakat, kifejezéseket, sőt egész mondatokat keverünk beszédünkbe. Odavagyunk a német nyelv gondolati mélységeitől, belső finomságától: s mi magunk is mélyenjáróknak és finomaknak érezzük magunkat, ha a német szólások és szerkezetek kinzópadjára húzzuk az árva magyar nyelvet. Nem tudunk betelni az elragadtatással, mily hüen, egyértelműen és pontosan fejezi ki a német az életnek és a mesterségnek ezernyi csínját-bínját: s magunk is csak akkor érezzük biztonságban magunkat a világ fogalmi hálózatának útvesztőjében, ha a német műszavak Ariadne-fonalával merészkedünk oda. A német nyelvtudás anyagi előnyt, társadalmi megbecsülést jelent: miért ne fitogtassuk hát úton-útfélen, mennyire vérünkkelé vált a németül gondolkodás? Valóban, nyelvünk elnémetesedéséért nem csupán a tömeg öntudatlan utánzóhajlamát, nem is egyszerűen a beszélőközösségnek bizonyos szellemi renyhességét kell felelőssé tennünk, hanem be kell látnunk, hogy itt az idegen életformának tudatos akarárásáról és elfogadásáról van szó. A magyarság értékelő tudatában van a baj: abban, hogy a német szellemet és a német nyelvet annyira hatalmasnak, nagynak, értékesnek tartjuk, hogy a magunk sajátos szellemformája egészen eltölpül mellette. Ez a különös értékelés a végső magyarázata nyelvünk elnémetesedésének, ez idézheti elő egyedül szellemi védőszerveink lebontását, a teljes kapukitárást az idegen szellem, idegen érdek, idegen hatalom előtt.

S ez a magyarázata annak is, hogy miért éppen a germanizmusokban látjuk a magyar nyelv és a magyar szellem veszedelmét, s miért nem hánytorgatjuk a többi idegen hatásokat. Azért, mert eddig még nem volt rá eset, hogy egy merőben idegen életforma előtt annyira

fenntartás nélkül hódoljunk, mint a német előtt, s annyira lebecsüljük vele szemben a magunk szellemformáját. Az idegenkérdés a germanizmusokban csúcsosodik: ez az a terület, ahol a magyar szellemet idegen részről a legfájdalmasabb veszteségek érték. A magyar öntudat gyökerét támadta meg a német életforma akkor, amikor önbecsülésünket, önbizalmunkat aláasta, látásunkat elvette saját értékeink iránt. A magyar nyelv ügye itt már nemcsak a nyelvbúvárokra tartozik, hanem mindenkire, aki aggódó szeretettel figyeli a magyar szellem életesorsát. S mindenkire szól az a megállapítás, hogy veszedelemben van a magyar nyelv, mert a német szellem a magyar nyelvtudat értékelő tevékenységét kilendítette a helyes irányból.

A POZITÍV NYELVTUDOMÁNY kizárólag tudattalan, gépies lelki és szervi folyamatokkal magyarázza a nyelv életét, fejlődését, s az olyan fogalmakat, mint például „nyelvszellem“, „tudat“, „értékelés“ teljesen száműzni igyekszik feltevéseiből, a nyelvi jelenségek törvényszerűségeinek nyomozásából. Ez a pozitívizmus korlátai közt megrekedt nyelvészlelet — különben egész következetesen — még a nyelvhelyesség kérdését is elutasítja magától: hiszen valóban a „helyesség“ kérdésének fölvetése a nyelvi jelenségeket magasabb körbe emelné, oda, ahol tudatos értékelés döntene azoknak sorsáról. Éppen ezért csodáljuk azokat a nyelvészeinket, akik elvileg kitartanak, sőt egyenesen hadakoznak a pozitív nyelvészlelet jogáért, a gyakorlatban pedig megalkusznak Önmagukkal, hazafias érzésükkel, aggódó magyarságukkal, s felcsapnak nyelv művelőknek, nyelv helyességi tanácsadóknak, nyelvi irányítóknak. Sőt még az a furcsaság is megeshet, hogy pozitív felkészültséggel fognak hozzá a nyelv helyesség kérdésének elvi megalapozásához. Persze a vállalkozás legtöbbször balul üt ki, s a nyelvbúvár megreked az önellenmondások szövevényében. A téves megállapítások egész sorát idézhetnénk az ilyenféle vállalkozásokból.

Ezúttal csak a logikai és esztétikai normák szerepével kívánunk foglalkozni.

A pozitívista felfogás szerint a logikai és az esztétikai értékek teljesen kívül állanak a nyelv világán, amelynek tehát semmi köze az értékek rendszeréhez s az értékelések szellemi tevékenységéhez.

Pedig a nyelvközösségnek egy eléggé tekintélyes rétege éppen az esztétikai normát követi nyelvhasználatában. Nemcsak Kazinczy vallotta azt az elvet, hogy az írónak csak arra legyen gondja, hogy írása szép legyen. Íróink századokon keresztül egyebet sem tettek, mint tudatosan csiszolgatták, szépítették, hajlékonyá formálták nyelvünket. Egészen bizonyos, hogy már legrégebbi irodalmi emlékünknek, a Halotti Beszédnek írója készakarva kereste össze nyelvünkben a tömör, sokatmondó szerkesztéseket — azért, hogy megrendítő hatást tegyen hallgatóira. Pázmány Péter is egyfajta nyelvesztétikai elvnek tett eleget akkor, amikor az érzéki képekben dúskáló fordulatokat sűrítette előadásában — hogy kézzelfoghatóvá tegye s az élet közelségébe állítsa az elvont tanítást. Nyelvújítóink egyenesen azt hirdették, hogy a magyar nyelvet csinossá, fordulatossá, könnyeddé, hajlékonyá, gazdaggá akarják tenni, s így ők a nyelv esztétikai kimű-

vetését vallották legfőbb életfeladatukul. S remekíróink mind ezen az úton jártak: a képzelet színes világát és sebes szárnyalását, érzések szívbenyilalló örömét és fájdalmát, látásuknak mélységeket és távolságokat összefogó erejét formálták nyelvi képekké, szerkezetekké.

De nemcsak az írók tartják szem előtt ilyenformán az esztétikai normát a maguk nyelvformálásában, hanem közvetve mindazok, akik az írók nyelvét utánzásraméltónak ítélik. A nyelvközösségnek széles rétegei vallják azt az elvet, hogy a nyelvhelyesség kérdésében a nagy írók nyelvhasználata esik döntő súllyal latba. Sőt ebben a dologban még a pozitív irányú nyelvtudomány is kénytelen engedményeket tenni az élet valóságának.

Igenám, de hogy állunk az esztétikai normával az olyan nyelvek körében, amelyeknek nincsen írott költészete? Lehet-e vájjon ott is íróknak tudatos nyelvformálásáról s az írók nyelvhasználatának a közönség részéről való tudatos elfogadásáról szó? Mi úgy gondoljuk, igen. Nem tudunk ugyanis elképzelni olyan primitív nyelvközösséget, amelynek ne volnának költői. S a népi énekesek nyelvi szépségre is törek-szenek — a Kalevala legsajátosabb bája éppen a nyelvi kifejezés hihe-tetlen bőségében, a gondolat nyelvi ruházatának végnélküli változta-tásában rejlik — s a hallgatókra éppúgy, sőt sokkal közvetlenebbül hatnak, mint az írásbeliség fokán álló irodalom. Egészen bizonyos tehát, hogy a primitív nyelvek életében is döntő szerep jut a költői nyelvformálásnak, azaz az esztétikai normának.

Vizsgáljuk meg most már, hogy mi a szerepe, s van-e egyálta-lában szerepe a logikai értékítéleteknek a nyelv életének alakulásában. Minden nyelvtanító egy feladatot ismer s csak egy feladatot képes megoldani: megragadni a nyelvi kifejezés végtelen lehetőségei és változatai közt azt, ami az értelem számára egyáltalában megragadható, tehát amiben magában is van értelem, s ezeket az értelmes nyelvjelen-ségeket az értelem számára természetesnek — logikusnak — tűnő rendszerben elénk állítani azzal a céllal, hogy az így szabályokba fog-lalt nyelvjelenségeket helyeseknek s minden további nyelvformála-sunkban mintának fogadjuk el. A grammatika ilyenformán a nyelv életében ható logikai tényezőt igyekszik megragadni, logikai hálózatba feldolgozni s helyességi mértékül állítani. S vannak emberek, akik a maguk nyelvformálásában a nyelvtanban tudatosított szabályokhoz alkalmazkodnak. Ezeknek az embereknek a száma a műveltség ter-jedésével egyre szaporodik. Mert egy-egy divatos grammatika a tudós világ értékítéletein s nem kevésbé az iskola tekintélyén keresztül a nyelvközösség legalsóbb rétegeihez is utat talál. S a beszélők tudatá-ban ható, alakító, formáló nyelvtényezővé válik. Nem egy fejlődési lehetőségnek vágta már útját a nyelv életében a nyelvtani szabály ismerete és elfogadása, mert az illető jelenség nem akart a szabályhoz illeszkedni. Hadd hivatkozzunk itt csupán az ikesragozás mesterséges fenntartására a köznyelvben, illetőleg arra, hogy a nyelvtani szabály nem engedi a kevert alakokat helyeseknek elfogadni. S viszont hány fejlődési lehetőség bontakozhatott ki csak azért, mert a nyelvtani szabályt erősíteni látszottak. Ez az oka egyebek közt például annak, hogy a birtokviszonyt igen sokan már csak névelővel merik szerkesz-

teni, s nem beszélnének világért sem „a nyúlnak farkáról“, hanem mindig csak „a nyúlnak a farkáról.“ A magyarázat az, hogy egy időben az iskola azt tanította, hogy a magyarban a birtokos jelzőnek „-nak a“, „-nek a“ a ragja — így t. i. pontosabban meg lehetett különböztetni egymástól a latin genitivus és dativus értelmét.

Nyelvtani, tehát logikai szabályokat nemcsak az írásbeliség fokán álló nyelvközösség ismer. Már a primitív nyelviség fokán kifejeződnek bizonyos — ha nem is pontosan tisztázott — nyelvszabályok. Hiszen már a pozitív nyelv szemlélet azt tanítja, hogy a beszélő lelkében az egyes nyelvjelenségek hasonlóság s belső összetartozás szerint sorokba rendeződnek, s ezeknek a soroknak, a tudata, kapcsolataiknak biztos átfogása adja azt a valamit, amit nyelvérzéknek szoktak nevezni, s ami oly fontos szerepet játszik minden beszélő egyén nyelvformáló gyakorlatában. Nos, az írott nyelvtan nem egyéb, mint éppen ezeknek a virtuális nyelvi soroknak s kapcsolataiknak, egyszóval a nyelvérzéknek külső kiteljesedése. Elmondhatjuk tehát, hogy a beszélők mondanivalójuk nyelvi formáját vagy egy írásos vagy egy virtuális nyelvtan szabályaihoz mérik, azaz a nyelv logikumát méltatják figyelemre.

Hogy a logika, amely ilyen mélyről formálja a nyelv életét, hitelét veszítette a modern nyelvbúvárok előtt, annak megvan a maga magyarázata, mégpedig az, hogy a nyelvek nyelvtani rendszerezésében szinte a mai napig a hagyományos, formai logika játszott szerepet, illetőleg, hogy a különféle nyelvek grammatikáját nem is „a“ logika, hanem a latin nyelv logikája szerint alkották meg a nyelvtanírók. Pedig minden nyelvnek megvan a maga külön logikai alkata, s a helyes nyelvtani eljárás éppen ennek a belső nyelvlogikának tisztázásában állana. Egyik nyelv logikai szerkezetét rákényszeríteni egy másik nyelvre: fonák eljárás, amely méltán kihívhatja maga ellen a modern nyelvtudomány tiltakozását. Helytelen utakon jár tehát az a nyelvtaníró, aki egy nyelvszabályt egy másik nyelv formáiba akar beleszorítani. Efféle tévedések voltak és vannak a nyelvtudomány gyakorlatában, de ebből még korántsem lehet azt a következtetést levonni, hogy a nyelv alogikus valami. Ellenkezőleg: a nyelvnek a szépségre törekvés mellett éppen a logikai értékelés, a nyelvtani szabályokhoz való ragaszkodás a legfőbb formálója, alakítója, fejlesztője.

De van a nyelv sorsának egy harmadik tényezője is, amely annyira kívül esik a pozitív nyelvbúvárok nézőterén, hogy még tiltakozás formájában sem emlékeznek meg róla: t. i. az erkölcs, a nyelvtudat erkölcsi viselkedése. A nyelvet saját tulajdonunknak, őseinktől ránk hagyott örökségnek érezzük, s kötelességünknek tudjuk, hogy annak kibontakozásán, megvalósulásán, fennmaradásán tevékenyen együttműködünk. A nagyközönség mindig eleven érdeklődést tanúsított és tanúsít a nyelvhelyességi kérdések, egyáltalában a nyelv sorskérdései iránt: beszédes bizonyosága ez annak, hogy a beszélők nyelvtudata többé-kevésbé erkölcsi irányzottságú is. A nyelvtudat erkölcsi magatartása pedig kétféle lehet: vagy úgy gondoskodik a nyelv fenntartásáról, hogy az egyszer elért nyelvfejlődési fokot megőrzi, vagy pedig úgy, hogy a fejlődési lehetőségeket fejti ki, azaz megújítja a nyelvet. A nyelvőrzt az vallja, hogy a nyelv meglévő sajátosságai

oly értékek, amelyeken minden változtatás csak rontana. A nyelvújító pedig a nyelvi érték fokmérőjét annak fejlődési képességében látja, s azért újít, hogy a nyelvet a rohanó élet érdekkörébe állítsa s a megmerevedéstől megoltalmazza. A konzervatív nyelvvédelem a régi nyelvet állítja elének mintául. Ezt teszik nemcsak azok a nyelv- és irodalombúvárok, akik egy-egy nyelvhelyességi kérdés eldöntésében a régi irodalom írott emlékeire támaszkodnak, hanem minden egyes beszélő egyén, aki görcsösen ragaszkodik a régebbi nemzedék nyelvhasználatához, s az ifjabb nemzedék beszédében minden újítást, a régítől való minden eltérést bántónak, ízléstelennek, romlottnak érez. A liberális nyelvvédelem ezzel szemben az újnak örül, minden eszközt megragad, hogy a nyelvet gazdagítsa, tovább fejlessze: a holt nyelvvel szemben a népnyelvre esküszik, s a régi nemzedék beszédmódját elhagyva az új nemzedék nyelvi különösségein kapkod.

A gyakorlatban a nyelvőrök és a nyelvújítók állandóan harcban állanak egymással. Mert mindkét tábor az erkölcsi meggyőződés, a nyelv sorsával való együttérzés, a nyelvvédő kötelesség hevíti, de ellentétes utakon igyekeznek a nyelvtudat belső parancsszavának eleget tenni. Pedig magasabb szempontból tekintve a dolgokat úgy látjuk, hogy a konzervatív és a liberális nyelvvédelem kiegészíti és feltételezi egymást. A nyelv épségben fennmaradásához egyformán szükséges az, hogy a már kifejtett nyelvkincset és formarendszert híven megőrizzük, de éppoly elengedhetetlen életfeltétel az is, hogy a nyelv meg ne merevedjék, hanem az élet folyton változó szükségleteihez illeszkedjék, időről-időre megújuljon. Nemzetünk és nyelvünk története tanítja, hogy egyaránt szükség van maradiakra és újítókra, s addig nem kell féltünk nyelvünket az enyészettől, míg tüzes nyelvőrök és elszánt nyelvújítók szállnak síkra fennmaradásáért.

Azok, akik a nyelvben egyfajta szellemi életformát látnak, a nyelv fejlődésében, életesorsának változásaiban három formáló tényezőt különböztetnek meg: egy esztétikai, egy logikai és egy erkölcsi tényezőt. A szellemtörténeti irányú nyelvszemlélet minden nyelvi megnyilatkozás mögött az egész embert érzi meg: azt az embert, akinek legbelső életrezdüllete az, hogy esztétikai, logikai és erkölcsi értékítéleteket alkot, s mindent a szépség, az igazság és a jóság mértékével mér. Az ilyen nyelvszemlélet teljes joggal felvetheti a nyelvhelyesség kérdését, s maga is állíthat normákat a nyelvfejlődés elé.

Az új nyelvtudományi belátás azt tanítja, hogy a nyelvvédelem nem csupán szükséges, hanem lehetséges is. Lehetséges pedig azon az úton, hogy a nyelv saját esztétikai alkatát, belső logikai szerkezetét és a nyelvtudat erkölcsi parancsát feszítjük az idegen nyelvhatás támadásai ellen.

KORUNK NYELVMŰVELŐ vagy magyarosan, , mozgalma a nemzeti és a nyelvi öntudat legmélyéről fakadt: az idegen veszedelemre való ráeszmélésből, a magyar nyelv sajátos szépségeinek szeretetéből, a magyar nyelv logikai rendszerének átéléséből, a nyelvőrök és a nyelvújítás parancsszavának való engedelmességéből. Írók álltak elő, akik nyelvünk tisztaságát, szeplőtlen szépségét féltették az idegen

hatástól. Nyelvtudósok sorakoztak fel, akik nyelvünk logikai alkatát, a sajátos magyar nyelvi gondolkozást vették védelmükbe. Műkedvelő nyelvészek — nyelvtudatuk erkölcsi parancsa tette őket nyelvészekkél! — hívták fel a figyelmet az új nemzedék nyelvhasználatának helytelenségeire, s ugyanilyen nyeresztkedők kezdtek új szavakat gyártani az új művelődési szükségletek kielégítésére. A különálló kezdeményezések lassan egymásra találtak, s most már közös erővel, együttes szervezetben indították meg a küzdelmet nyelvünk védelmére. Szellemi életünk legfőbb képviselője és irányítója, a Magyar Tudományos Akadémia vette kezébe a nyelvművelő mozgalom szervezését, s megalakította erre a célra a Nyelvművelő Bizottságot. Ennek tagjai nemcsak az Akadémia tudós tagjaiból adódnak, hanem más tudományos és irodalmi társaságok kiküldötteiből, továbbá meghívott írókból és politikusokból, illetőleg a sajtó képviselőiből is.

A Nyelvművelő Bizottság működésének irányára, irányának megváltozására már az elnök, illetőleg az elnökök személye adhat némi útbaigazítást. Négyesy László volt a Bizottságnak első elnöke. Vele olyan ember került a mozgalom élére, akiben az esztétikai érzék irodalmi tájékozódással párosult, akit nyelvtudatának erkölcsi parancsa nem egyszer a nyelv szerkezetének búvárlatára csábított, s aki a maga kicsiszolt, emelkedett stílusával sokakat magával ragadott a nyelvművelés sodrába. Bátran elmondhatjuk, hogy az író, a grammatikus és a nyelvédő hazafi találkozott szerencsésen az ő személyében. Halála után Szinyei József lépett örökébe. Az ő végtelenül széles és mély nyelvismerete, hatalmas nyelvésztekintélye, kitűnő stíluskészsége és hazafias nyelvi öntudata biztosítékul szolgálhatott a nyelvművelő mozgalom előretörésére. Nyelvtudományunk nesztora azonban néhány hónappal ezelőtt lemondott a mozgalom vezetéséről s utódjául Pintér Jenőt ajánlotta. Pintér Jenőben bizonyára nem a tudóst keresték, aki hihetetlen munkát végzett a nyelvészettel csak távolabbi kapcsolatban levő irodalomtudományban, hanem kétségtelenül a tevékeny és erélyes iskolaszervezőt, a budapesti tankerület főigazgatóját, akinek tekintélye messze szétsugárzik az ország iskolai életében.

Tagadhatatlan, hogy a nyelvművelő mozgalom az iskolai irány felülkerekedése óta napról-napra szélesebb és szélesebb körre kezd elterjedni. Itt is, ott is olvassuk, milyen szép eredményekkel jár a nevelésügyi folyóiratok szerkesztőinek beszerzése, a tanári testületek munkabavonása, a diákság érdeklődésének felkeltése, a szülőkön keresztül az egész társadalom megmozgatása. S mégis, ennyi eredmény vagy jobban mondva ígéret láttán is úgy érezzük, hogy a nyelvművelő mozgalom napról-napra veszít lendületéből, sodró erejéből. S ennek oka éppen az, hogy az előbbi írói irányt most az iskolai irány váltotta fel. Gondoljunk csak Kosztolányi Dezsőre, akinek törölmetszett magyarsága, szellemes és meggyőző írásmódja rengeteg hívet szerzett a „magyarosan“ mozgalmának. S most ugyanezt az eredményt az iskola eszközeivel akarjuk elérni! Eleinte csak szerény, játékos kezdeményezések támadtak. Egyes iskolákban külön nyelvőrzők javították állandóan tanuló társaiknak vagy akár tanáraiknak idegenszerű első-

lásait, a diákok otthon is felcsaptak nyelvőrzőknek s unos-untalan helyreigazították a felnőtt családtagok helytelen kifejezéseit.¹ De lassanként mind erélyesebben kezdték sürgetni az iskola bevonását a mozgalomba az Akadémia Nyelvművelő Bizottságában is. Egy további lépés az volt, hogy a vallás- és közoktatásügyi kormányzat rendelettel tette kötelességévé az iskoláknak a mozgalom tevékeny támogatását. De vezető szerepre éppen csak a legújabb időben kezd szert tenni az iskola a nyelvművelésben, azóta t. i., amióta Pintér Jenő irányítja a mozgalmat.

Az iskolai nyelvművelés a leghasznosabb és a legszükségesebb nevelői eljárások közé tartozik. Eszünk ágában sincs ennek jelentőségét elvitatni vagy kisebbiteni — annyira nem, hogy mi magunk voltunk az elsők közt, akik hangot adtunk az iskolai nyelvművelés szükséges voltának., Csak abban nem hiszünk, hogy az iskolán keresztül az életet annyira át lehet formálni, amennyire a nyelvművelők szeretnék, s abban is kételkedünk, hogy az iskola tényezőiben megvan a kellő rátermettség a nyelv életének irányítására. Írók és költők, nyelvbúvárok és tudósok, hazafias nyelvőrzők és nyelvújítók az iskola emberei közt is akadnak szép számmal, de egész biztos, hogy ezek a nyelv életének alakulására elsősorban is nem az iskola, hanem az élet, az irodalom, a tudományos tekintély, a politikai jelentőség útjain hatnak. Nem is beszélve arról, hogy micsoda ferdeségek származhatnak abból, ha minden iskolamester felcsap nyelvművelőnek, s a maga esetleg szűkkeblű nyelvszabályait rákényszeríti a nyelv fejlődésére. Az iskola maradjon meg abban a szerepben, amely neki természeténél fogva megadatott: legyen közvetítő a tudomány és az élet közt, de ne igyekezzék vezető szerepre, ne vállalkozzék a nyelv életének legfőbb irányítására. Mert éppen ellenkező eredményt érhet el, mint amelyre törekszik: kedvét szegi azoknak is, akik rátermettségükkel, elhivatottságukkal oly sokat tettek eddig is a nyelv ügyében.

A nyelvművelés előbbi, írói irányának az a kis könyvecske volt a jellegzetes terméke, amelyet Kosztolányi Dezső szerkesztett egybe nyelvünk legkiválóbb búvárainak dolgozataiból, s amelyet a Pesti Hírlap adott ajándékba olvasóinak, az iskoláknak és más intézményeknek.³ Könnyed, szellemes formában, írói igényekkel megírt kalauza ez a nyelvhelyességi kérdések útvesztőiben botorkálóknak. A nyelvi és írói gyakorlat, az élet szükségleteit tartja szem előtt. Hatása kivált a sajtó nyelvére s ezen keresztül az általános nyelvhasználat fejlődésére, tisztulására máris félreismerhetetlen.

S mit állíthat az újabb, iskolainak nevezhető irány a Pesti Hírlap Nyelvőre mellé? Egy külsőre sokkal tekintélyesebb, vaskosabb kötet: Dengl János dr. könyvét.⁴ Nagy szorgalommal egybehordott halmaza ez a nyelvi és stilisztikai jelenségeknek — a hagyományos stilisztikai fogalmak köré csoportosítva. Mintha egy iskolai tankönyv-

¹ Vö. Dr. Zelenka Margit: Nyelvtisztasági munka az iskolában. Prot. Tanügyi Szemle, 1937: 18—26. 1.

² Papp István: A nyelvtisztító mozgalom és az iskola. Prot. Tanügyi Szemle, 1934: 369—377.

³ A Pesti Hírlap Nyelvőre. E. n.

⁴ Magyar nyelvhelyesség és magyar stílus. 1937.

vet venne az ember a kezébe: olyan nehézkes, tudós sallangokkal terhelt, terméketlen meghatározásokban bővelkedő, iskolás felosztásokban tetszelgő az egész. Böven teremnek benne a nyelvhelyességi szabályok. S ezek igen sokszor igazi szűkkeblű, iskolás szabályoknak bizonyulnak, amelyek bilincsbe verik a nyelv természetes életjelenségeit. A könyv az oktatás gyakorlatából nőtt ki, de magasabb igényekkel lép fel: az életet akarja szolgálja. Ez aligha fog neki úgy sikerülni, mint az írói könnyedséggel és tudós elmélyedéssel készült kisigényű Nyelvőrnek sikerült.

Jellemző, hogy akik a nyelvművelés iskolai irányára esküsznek, mindjárt felismerték Dengl könyvének ebbe az irányba tartozását, s kitörő lelkesedéssel fogadták. Még a könyv nyilvánvaló tévedései és egyoldalúsága előtt is szemet húnytak. Így az akadémiai nyelvművelő mozgalom irányítása alatt álló „Magyarosan“ folyóirat legutóbb kritikátlan dicsérettel mutatta be e könyvet olvasóinak. Pedig egy régebbi szerkesztői üzenet megmondja, hogy Dengl János könyvének már a címe nehézkes és csikorgó, s egyben érdemleges hozzászólást ígér a legközelebbi számban. Az érdemleges hozzászólás elmaradt, hiszen közben szerkesztőváltás történt. Az új szerkesztőségnek egyebek közt nagy gondja van a különféle helyeken megjelent nyelvhelyességi közlemények számontartására és bemutatására. Egy ilyen élettelen kivonat legújabbban különösképpen megragadta figyelmünket. Arról értesülünk ebből, hogy a Magyar Nyelvőrnek egy cikke az ország, országrész nevének és a névelőnek viszonyával foglalkozik. S csodálatos, hogy egy árva szóval sem említi a kivonatoló azt, hogy a Magyar Nyelvőr cikkírója éppen Dengl János könyvének egy helytelenül felállított szabályából indul ki, azt cáfolja, helyesbíti s ahhoz tér vissza végső ítéletében. Nem nehéz meglátni, hogy az ilyenféle elhallgatás és a bírálat hangjának visszaszorítása a nyelvművelő mozgalom iskolai irányának érdekében történik.

Pedig a nyelvművelésnek ilyen és ehhez hasonló apró-cseprő eszközökre nincsen szüksége, semmiféle pedagógiai érdekből nincsen takargatnivalója. Legyen ez a mozgalom — mint megindulásakor volt — íróink, tudósaink, politikusaink szent ügye, amely semmi más érdekszövetséget nem ismer, mint anyanyelvünk szeplőtlen fennmaradásának, szakadatlan megújulásának szükségét, szépségének ápolását, igazságának kidomborítását s az idegen veszedelem ellen való összefogást.

PAPP ISTVÁN